

Ђорђе В. Шуњеварић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0009-0008-2695-022X>

КОНКУРЕНТНОСТ СУФИКСА КОД ОДАБРАНИХ ИМЕНИЧКИХ ДЕМИНУТИВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Предмет анализе у овом раду представљају конкурентни облици именичких деминутива у српском језику. Грађа обухвата 45 примера ексцерпираних из *Речника српскохрватскога књижевног језика* (RMS). Ексцерпирани деминутиви мотивисани су именицама *дрво*, *бреја*, *девојче*, *дрво*, *дујме*, *змија*, *коњ*, *кревет*, *облак*, *ћрозор*, *стивар* и *ћрава*. Циљ истраживања јесте издвајање конкурентних суфиксалних морфема код именичких деминутива и уочавање фреквентности ексцерпираних речничких облика у говору и писаним изворима. У грађењу издвојених деминутива од именица сва три рода учествује 20 суфиксалних морфема, међу којима су и најпродуктивнији суфикси у српском језику (*-ић*, *-ица*, *-че*). За испитивање њихове фреквентности коришћени су упитник, у коме су студенти бирали облике које сматрају исправним, као и електронски корпуси (SrпKor2013; SrWaC). Испитивање је показало да се код свих конкурентних облика именичких деминутива издваја један као изразито најфреквентнији, изузев парова *креветица* : *креветић* и *облачак* : *облачић*, који су подједнако чести. Међутим, њихова семантика се диференцирала, те су се *креветица* и *облачић* лексикализовали: *креветица* означава и дечји кревет, а *облачић* – илустрацију у стрипу на којој се исписује текст који изговара јунак. Анализом је потврђено да језик тежи ка томе да за једну предметност постоји једно одређено име које ће је означити.

Кључне речи: именички деминутиви, суфиксација, конкурентност суфикса, фреквентност, српски језик

Увод

Примарна функција именица субјективне оцене у језику јесте да укажу на одступање од уобичајених димензија објекта именовања. Деминутиви (умањенице) у српском језику су бројнији од аугментатива (увећаница).³ Они означавају да је именовани појам мањи од типичног представника те врсте. Посматрањем величина предмета може се успоставити донекле објективно вредновање засновано на

1 dj.sunjevaric-15757@filfak.ni.ac.rs

2 Рад је представљен на VII студентској лингвистичкој конференцији *Сџуликон* одржаној на Филозофском факултету у Загребу од 10. до 12. маја 2018. године.

3 С обзиром на то да у српском језику није састављен јединствен речник деминутивних и аугментативних именица, њихова бројност је упоређена на основу регистра Владана Јовановића (2010: 133–160).

мерним јединицама. Међутим, често је деминутив немогуће одвојити од хипокористика. Хипокористцима се изражава емотивно-субјективни став говорника. У зависности од личног односа према именованом појму, поред хипокористичне може се успоставити и пејоративна нијанса значења неког деминутива. На конкретнију реализацију њиховог значења упућује контекст у коме се те лексеме налазе. „Стога за одређење значења деминутива треба узети у обзир целокупну комуникативну ситуацију” (JOVANOVIĆ 2005: 101).

Именички деминутиви у српском језику најчешће настају суфиксацијом, додавањем деминутивног суфикса на именичку творбену основу. Њима се модификује значење мотивне речи. Најпродуктивнији суфикси за грађење именичких деминутива јесу *-ић*, *-ица* и *-че*, али јављају се и друге мање продуктивне суфиксалне морфеме. Додати суфикси носе нове значењске компоненте, које улазе у семантичку структуру именичких деминутива (нпр. 'мали', 'млад', 'слаб', 'безначајан'). Радмила Ђурић (2004: 151) наглашава да су „они мање продуктивни наставци семантички изражајнији од оних продуктивнијих”. Тако лексеме са мање продуктивним суфиксима носе хипокористична, емотивна или песнички обојена значења, док је значење физичког умањења доминантно са високопродуктивним суфиксима, а уз то се као секундарно може јавити и неко друго значење. Деминутивни суфикс, осим измене значења мотивне речи, може променити и њен род (нпр. *ћрозор* – *ћрозорче*), док врста речи остаје непромењена.

У овом раду расветлићемо појаву конкурентности суфиксалних морфема на примеру ексцерпираних именичких деминутива из *Речника српскохрватскога књижевног језика* (RMS). Чести су деминутивни облици у српском језику у којима се на исту именичку основу могу додати различити суфикси, а да створена лексема буде прихватљива и разумљива свим говорницима тог језика. Циљ истраживања је да се на једној групи примера уоче суфиксалне морфеме које ступају у конкурентан однос приликом творбе деминутива, као и (не)постојање семантичке диференцијације међу конкурентним облицима. Посебно ће бити испитана фреквентност свих облика у говору и писаним изворима. Претпоставља се да у језику не опстају сви конкурентни облици и да тежећи економичности побеђују само најфреквентнији именички деминутиви.

Након осврта на досадашња истраживања, у другом поглављу се приступа творбеној анализи ексцерпираних грађе. Треће поглавље доноси семантичку анализу примера, док су у четвртном поглављу представљени резултати испитивања фреквентности. У петом поглављу дајемо закључке истраживања.

Досадашња истраживања

О именицама субјективне оцене у граматикама се не говори опширно (STEVANOVIĆ 1986; MRAZOVIĆ, VUKADINOVIĆ 2009; PIPER, KLAJN 2014). Поред њиховог дефинисања и одређивања начина грађења, наводе се и репрезентативни примери. Они су класификовани према продуктивним суфиксима који се додају на именичку творбену основу. Још је Ђуро Даничић (1860) разврстао именице субјективне оцене према суфиксалним морфемама које се у њима јављају. У

овим лексемама се одувек осећала емоционална обојеност, те о томе аутор напомиње: „Сви се деминутивни говоре и од мила, а сви се аугментативни говоре и за поругу; али се неки деминутивни говоре само од мила, а неки аугментативни само за поругу” (DANIČIĆ 1860: 474). Тиме се управо наговештава осамостаљивање хипокористичног и пејоративног значења код неких именица.

У појединачним радовима који се баве детаљнијом анализом ове групе именица указује се на појаву творбених синонима, где варирају само суфикси додати истој основи, а истражује се и како пол референта може имати утицаја на значење именице субјективне оцене којом се означава људско биће. На основу своје грађе, Милица Ружичић (2004: 182) показала је да се „стварна значења реализују у контексту с обзиром на субјективни однос говорника [...], а да актуелизација ових ставова на плану израза полази од узраста, пола и физичке снаге именоване особе”. Посебно се испитује творбено-семантички аспект именица субјективне оцене, а указује се и на могући евалутивни карактер ове лексике (в. VELJKOVIĆ STANKOVIĆ 2007). О дублетности деминутивних облика говори се као о појави која у језичкој пракси не опстаје, те „једни од датих непосредних облика постају уобичајени” (BEŠEVA 2000: 200). Ти примери се издвајају у употреби, а могуће је користити и више конкурентних облика ако су се значењски раздвојили. Ремзија Хациефендић (1990) анализира деминутиве и аугментативе са семантичког аспекта доводећи их у везу са категоријама квантитета и квалитета. Категорија квантитета односи се на просторну одређеност именованог објекта, тј. величину предмета, док се квалитетом одређује „субјективан/објективан однос (вредновање)” (HADŽIEFENDIĆ 1990: 32). За разлику од осталих, Владан Јовановић (2010) овим именицама посвећује комплетну монографију. Именице субјективне оцене аутор сагледава са различитих аспеката (творбеног, семантичког, прагматичког) дајући теоријске поставке проблема уз многобројне примере.

По разноликости значења и семантичким реализацијама које се могу остварити у говору, деминуција је богатија од аугментације (в. GRICKAT 1995). Ирена Грицкат даје преглед семантичких, стилистичких, па и прагматичких обележја које деминутив уноси у одређени контекст. „Резултат морфолошког деминуирања зависан је такође од дијахронијских чинилаца” (GRICKAT 1995: 2). Према томе, суфикси су у појединим речима временом изгубили умањено значење, те се оне приближавају терминима или се лексикализују. Ауторка то потврђује поређењем са стањем у руском језику. Код именичких деминутива честа је појава семантичког померања, па деминутив губи своје примарно значење и служи за означавање другог појма (в. JANIĆ 2013a). Александра Јанић (2012: 79) посматра појаву лексикализације као језичку универзалију која „за последицу има попуњавање лексичких празнина коришћењем већ постојећих облика једног језика”. Као кључне критеријуме за идентификацију лексикализованих деминутива ауторка прецизно наводи следеће: реч садржи деминутивни суфикс, померање значења механизмом метафоре, полисемичност и употреба у више области, кратак акценат на првом слогу, као и превод на страни језик (JANIĆ 2012: 82–83). У другом истраживању Александра Јанић (2013b) испитује употребу деминутива који имају потврђено макар једно лексикализовано значење. Степен лексикализованости одређује према

томе да ли испитаници у упитнику чешће користе лексикализовано или нелексикализовано (деминутивно) значење и закључује „да је за већи степен лексикализованости неких именичких деминутива важан термилошки статус, али при томе и фреквентност његове употребе”, као и „маркираност обликом множине” (JANIĆ 2013b: 250).

Творбена анализа грађе

Грађу овог истраживања чини 45 речничких облика именичких деминутива насталих суфиксацијом. Деминутивни суфикси додавани су на основе 12 високофреквентних именица: *дрго*, *дреї*, *девојче*, *дрво*, *дуїме*, *змија*, *коњ*, *кревейї*, *облак*, *їрозор*, *сївар* и *їрава*. Није тежено тоталној ексцерпцији, већ су издвојени примери именица сва три рода које припадају различитим лексичко-семантичким групама, а у Речнику (RMS) чине основе барем три конкурентна деминутивна облика и тиме представљају репрезентативни узорак за истраживање. Половина мотивних речи гради по три именичка деминутива (*дрго*, *девојче*, *дуїме*, *кревейї*, *сївар* и *їрава*), док само *коњ* има пет конкурентних деминутива, а именица *їрозор* чак шест. Основе преостала четири примера (*дреї*, *дрво*, *змија* и *облак*) учествују у творби са по четири деминутивна суфикса. На основе узетих мотивних именица додаје се 20 различитих суфиксалних морфема, од којих девет гради деминутиве мушког рода, пет женског, а шест средњег рода.

Међу ексцерпираним примерима налазе се 24 деминутива мушког рода (53%). Најпродуктивнији суфикс у српском језику за грађење именичких деминутива мушког рода јесте *-ић*. Ова суфиксална морфема може се додати на све основе именица мушког рода из грађе: *дреї-*, *коњ-*, *кревейї-*, *облак-* и *їрозор-*. Међутим, овим суфиксом граде се и деминутиви од именица женског и средњег рода (*змијић*, *дуїмић*). Суфикс *-чић* представља сложена варијанту суфикса *-ић*, једнозначан је и користи се само за исказивање деминутивног значења, за разлику од морфеме *-ић* коју садржи, а која се може користити и за извођење друге лексике (в. KLAJN 2003: 108). Три лексеме из грађе у свом саставу садрже перинтегрисани суфикс *-чић*: *брешичић*, *коњчић* и *їрозорчић*, а имају конкурентне облике деминутива са суфиксом *-ић*.

У творби деминутива мушког рода јавља се и суфиксална морфема *-(а)к*: *брежак*, *кревейїак*, *облачак* и *їрозорак*. Овај суфикс је такође веома продуктиван, али није једнозначан. Као деминутивни суфикс употребљава се све ређе, а углавном деминутиви са суфиксом *-(а)к* „постоје још само као поетизми или архаизми” (KLAJN 2003: 26). Сложена варијанта *-уљ(а)к* представља пример продуктивног деминутивног суфикса. Клајн (2003: 29) истиче да се ова суфиксална морфема употребљава „често с благом пејоративном нијансом”. Међутим, четири именичка деминутива у грађи са суфиксом *-уљ(а)к* немају пејоративни призвук, што проистиче из мотивних речи (*дреї*, *девојче*, *облак* и *їрава*). Иако суфикс *-уљ(а)к* гради деминутиве мушког рода, мотивне речи могу бити и женског и средњег рода (*їравуљак*, *девојчуљак*). Лексема *девојчуљак* има конкурентни облик са сложеним суфиксом *-ур(а)к* (*девојчурак*). Оба деминутива са основом *девојч-* због суфикса попримају

мушки род. Преостали примери из грађе који се завршавају на *-(a)к* су *дргељак* (са суфиксом *-ељ(a)к*) и *коњичак* (са суфиксом *-ич(a)к*). Бројност примера и сложених суфикса који садрже морфему *-(a)к* потврђује велику популарност овог именичког завршетка. Именичке деминутиве мушког рода граде и суфикси *-(a)и* (*креветица* и *ћрозорац*) и *-иц* (*коњиц*), а као деминутивни суфикси највише опстају у песничком језику (JOVANOVIĆ 2010: 53).

Девет деминутива из грађе је женског рода (20%). Код ових деминутива највише се истиче суфиксална морфема *-ица*. С обзиром на велику продуктивност овог суфикса (KLAJN 2003: 113), очигледна је његова вишезначност. Једна од доминантних функција суфиксалне морфеме *-ица* јесте грађење именичких деминутива, који углавном настају од именица женског рода.⁴ У грађи се јављају три примера са овим суфиксом, од којих је један мотивисан именицом средњег рода (*дрго*): *змијица*, *ћравица* и *дргица*. Честа је и перинтегрисана варијанта *-чица* (*сћварчица*). Раширеној употреби овог суфикса доприноси то што „sufiks -čica učestvuje jedino u tvorbi deminutiva motiviranih imenicama ženskog roda” (ĆORIĆ 1981: 16). Стога једнозначни деминутивни суфикси побеђују вишезначне. Суфиксална морфема *-ка* налази се у саставу три деминутива из грађе: *дрвка*, *сћварка* и *ћравка*. Најчешће деминутиви на *-ка* постају „истозначни са основном речју” (KLAJN 2003: 132). Од суфикса *-ка* гради се његова сложена варијанта *-ушка* (*змијушка*). Преостала лексема *сћварца* садржи суфикс *-ца*, који је знатно продуктивнији код хипокористика (KLAJN 2003: 200) и чува се у песничком језику.

Грађу заузима 12 примера средњег рода (27%). У творби деминутива средњег рода најчешћи је суфикс *-ице*. Очигледна је хипокористична нијанса ове суфиксалне морфеме, а додаје се на основе именица средњег рода. Примери *девојчице*, *дрвенице* и *дуџице* забележени су у извору и представљају уобичајене облике деминутива са овим основама. Сложена варијанта деминутивног суфикса *-це* јесте и *-ишце* (*дргаишце*). Ово је још један суфикс који са собом носи примарно деминутивно значење. Мање су уобичајени примери са варијантом *-ишце*, која се додаје основама *дрв-* и *дуџм-*. Сви наведени сложени суфикси за грађење деминутива средњег рода садрже у себи формант *-це*. Као суфикс јавља се у примеру *дрвице*, али и у деминутиву насталом од именице мушког рода *ћрозор*. Од именица мушког рода настали су и деминутиви *коњиче*, *ћрозорче* и *облаче*, а од именице женског *змијиче*. Суфикс *-че* се убраја међу најпродуктивније деминутивне суфиксе средњег рода. За њега је карактеристично да се „употребљава скоро искључиво уз основе именица мушког и женског рода” (KLAJN 2003: 203), што и потврђују анализирани примери.

Конкурентност деминутивних суфикса

Творбена анализа примера из грађе показала је да су сви представљени именички деминутиви добијени на исти начин – додавањем суфиксалне морфеме на творбену основу мотивне именице. Чак 13 деминутива (29%) не задржава род мотивне речи, чему доприноси додати суфикс. Суфикси са иницијалним *ч* „остају

⁴ За суфикс *-ица* Владан Јовановић (2010: 57) с разлогом истиче да се „може додати готово свакој основи именица женског рода, као што се и деминутивни суфикс *-ић* (*-чић*) може додати скоро свакој основи именица мушког рода”.

u semantičkom polju u kome su se i formirali, što ih čvrsto veže za osnovni sufiks koji je i privukao sebi dio osnovinske morfeme” (ĆORIĆ 1981: 18). Очигледно је понављање истих основа код суфикса различите продуктивности, што сведочи о заступљеној појави конкурентних облика именичких деминутива у српском језику.

Само две мотивне именице имају дужи низ конкурентних деминутива. Забележено је укупно шест деминутивних облика са основом *ћрозор-*: *ћрозорак*, *ћрозорац*, *ћрозорић*, *ћрозорце*, *ћрозорче* и *ћрозорчић*. Суфикси *-ић*, *-чић* и *-че* спадају међу најпродуктивније деминутивне суфиксе, те се облици са тим суфиксима посебно издвајају. Два деминутивна облика су средњег рода, за разлику од мотивне речи (*ћрозорце* и *ћрозорче*). Именице на *-(а)к* и *-(а)ц* су стилски маркиране, те имају специфичну сферу употребе. У конкурентни однос ступају и суфиксалне морфеме *-ић*, *-иц*, *-иц(а)к*, *-че* и *-чић*. Оне се додају основи именице *коњ* и тако чине низ конкурентних деминутивних облика. Као и код деминутива од именице *ћрозор*, јављају се најпродуктивнији суфикси. Осим њих, срећу се и суфикси *-иц* и *-ичак*, које одликује слаба продуктивност. Примери *коњиц* и *коњичак* су једини у грађи који садрже те суфиксалне морфеме. Преосталих 10 низова деминутива имају по три или четири конкурентна облика. У сваком од тих низова побеђују облици са продуктивнијим суфиксом и теже да опстану у непрестаним променама језика.

Појава конкурентности деминутивних суфикса најочљивија је у пару *-ић* : *-(а)к*. Овај пар суфиксалних морфема међусобно конкурише у четири низа примера. Додаје се на основе именица мушког рода: *брећ-*, *креветћ-*, *облак-* и *ћрозор-*. У конкуренцији ових суфиксалних морфема победу односе облици на *-ић*, јер је тај суфикс продуктивнији у српском језику. Облици на *-(а)к* постају застарели и могу се срести у песничком језику са изразитим стилским ефектом. Основе *креветћ-* и *ћрозор-* граде деминутиве уз помоћ конкурентних суфикса *-ић* : *-(а)к* : *-(а)ц*. Додата суфиксална морфема *-(а)ц* има сличне особине суфиксу *-(а)к*, тако да и овде победу односи *-ић*. На основе *брећ-* и *облак-* додају се суфикси *-ић* : *-(а)к* : *-уљ(а)к*. Сложени суфикс овде се поставља изнад *-(а)к*, те се скоро изједначава са *-ић*. Суфиксална морфема *-ић* као најпродуктивнија ступа у конкурентан однос и са другим суфиксима. Перинтегрисана варијанта *-чић* додаје се на три основе на које иде и суфикс *-ић*. Те основе су такође од именица мушког рода: *брећ*, *коњ* и *ћрозор*. Пошто се осамосталио, суфикс *-чић* стиче све раширенију употребу и гради велики број деминутива. Ипак, не може се тек тако потиснути најпродуктивнији деминутивни суфикс од кога је *-чић* и настао, па су ове морфеме готово равноправне, а конкурентни облици се могу посматрати као синоними. Суфикс *-ић* је конкурентан и продуктивном суфиксу за грађење именичких деминутива средњег рода *-че* у три низа. Основе *змиј-*, *коњ-* и *ћрозор-* имају могућност додавања обе суфиксалне морфеме. Предност у конкурентном пару *-ић* : *-че* придаје се ипак суфиксу *-че*, иако су све мотивне именице мушког рода. Суфикс *-че* примарно носи деминутивно/хипокористично значење и њиме се означавају млада бића, док суфикс *-ић* има много више функција и учествује у творби разноврсне лексике. Анализа конкурентности суфикса показује да ексцерпирани примери на *-(а)к*, *-чић*, *-че* и *-(а)ц* могу градити деминутив и са суфиксом *-ић*. То указује на доминантност ове суфиксалне морфеме у творби деминутива.

Међу суфиксалним морфемама конкуришу и *-енице* : *-еице*. Оба суфикса

су сложена од *-це* и служе за грађење деминутива средњег рода. Додају се на основе *дрв-* и *дуим-*. Као продуктивнија издваја се суфиксална морфема *-енце*. Остали слабо продуктивни суфикси конкуришу у деминутивним низовима са неким од продуктивнијих суфикса (*-ић* (*-чић*), *-ица* и *-че*), те најчешће губе и бивају запостављени у употреби. Појава конкурентности суфиксалних морфема веома је продорна у творби деминутива. Стварањем синонимних облика са присутним невеликим семантичким разликама богати се лексички фонд српског језика.

Семантика деминутива из грађе

Конкурентни облици именичких деминутива из грађе настали су од мотивних речи из четири различите лексичко-семантичке групе: природа, предмети, животиње и људска бића. Ексерцирани деминутиви могу имати само деминутивно или деминутивно-хипокористично значење, док су ретки полисемични примери. Једино се семантички може успоставити извесна разлика међу конкурентним облицима деминутива како би више њих са истом основом опстало и сачувало се у живој употреби.

Највише деминутива (18 примера; 40%) настало је од именица за означавање неког појма из природе (*дрго*, *бреј*, *дрво*, *облак* и *шрава*). Деминутивима са овим значењем умањују се ентитети из природе и тако представља нешто малих димензија, што упућује на типично деминутивно значење. Ипак, примери *дрвце*, *облачак*, *облаче*, *облачић*, *шравица*, *шравка* и *шравуљак* поред деминутивне имају и хипокористичну нијансу значења (RMS), па њихово значење зависи од контекста и говорне ситуације. Лексема *шравка* има и значење 'један, појединачан изданак траве, влат траве' (RSJ), а *дрвце* може упућивати и само на једну грану (нпр. *божићно дрвце*).

Називи предмета мотивисали су 15 деминутива из грађе (33%). Суфиксална морфема уноси семантичку компоненту 'мали' у значење створеног деминутива, те се ради о физичком умањењу. Хипокористично значење може се јавити код примера *дуименце*, *дуимешце*, *дуимић*, *креветица* и *креветић* (RMS). Лексема *дуимић* има и секундарно значење које се остварује у множинском облику: 'врста дечје друштвене игре' (RSJ). Међу деминутивима са значењем предмета има и оних који су стилски обележени и јављају се у песничком језику: *креветиак*, *иروزорак*, *иروزорац*, *иروزорце*, *сйварца*.

Преостале две лексичко-семантичке групе које се јављају у грађи садрже мање примера. Са називом за животињу у основи налази се девет деминутива (20%), док за људско биће постоје три конкурентна облика (7%). Заједничко им је именовање живих бића, те деминутив најчешће добија и семантичку компоненту 'млад'. Од имена животиња издваја се пример *коњиц*, који је песнички деминутив, а може означавати и 'митолошко биће', 'род морских риба коштуњача', правокрилце сличне скакавцима и др. (RMS), те изгубити примарну везу са мотивном речју. Полисемична је и лексема *коњић*, чије секундарно значење гласи: 'назив за разне направе, предмете и сл.' (RSJ). Међу мотивним именицама налази се и деминутив *девојче*, од кога настају три конкурентна деминутивна облика. С обзиром на то да

је већ у основи деминутивна именица, код тих примера јавља се двострука деминуција. Примери *девојченце*, *девојчуљак* и *девојчурак* одређују се и као лексеме са хипокористичним значењем (RMS).

Процес лексикализације присутан је код појединих примера из грађе. Посебно се издвајају лексеме *креветшац* и *облачић*, које успешно опстају међу конкурентним облицима, али све мање као прави деминутиви. Именица *креветшац* означава и дечји кревет, а *облачић* – илустрацију у стрипу на којој се исписује текст који изговара јунак. Осим њих, *дрвце* и *шравка* означавају део целине на коју упућује мотивна реч, *коњиц* је уз придев *вилин* уобичајен назив инсекта, а *гуџмић* у множини назив друштвене игре. Полазећи као именички деминутиви са типичним деминутивним суфиксима, ови примери померају своје значење и преносе се на друге ентитете које именују. Сви су полисемични, те испуњавају критеријуме за идентификацију њихове лексикализације (уп. ЈАНИЋ 2012). Код таквих примера се не може успоставити однос синонимије са конкурентним деминутивима. Руководећи се ставом Рајне Драгићевић (2010: 247) да су синоними „само речи истог значења, јер се блискозначност тешко процењује”, у грађи је тешко пронаћи прави синонимни пар.

Семантичка анализа показала је немогућност прецизног одређивања значења деминутивних именица у српском језику због природе овог лексичког слоја којим се изражава субјективни став. За одређивање њиховог значења, али и значења других деминутива, нужно је упућивање на контекст.

Испитивање фреквентности

Анализирана грађа заснована на речничким облицима не представља право стање данашње употребе ексцерпираних облика у говору и писању. Стога се испитује фреквентност употребе деминутива из грађе у савременом српском језику. Питање је колико конкурентних облика данас опстаје у језику. Пошто деминутиви обично живе у говору и свакодневној употреби, путем упитника је проверена фреквентност употребе ових облика код говорника српског језика. За уочавање фреквентности деминутива у писаним изворима послужили су електронски корпуси (SrпKor2013; SrWaC). Анализа ових испитивања поставиће донекле праву слику тренутног положаја конкурентних именичких деминутива у српском језику и процеса издвајања најфреквентнијих облика који су у живој употреби.

Упитник

Да би се испитала фреквентност употребе деминутивних облика у говору, коришћен је упитник састављен од 12 низова, а задатак испитаника био је да одабере облике које су чули, користили и који су уобичајени у српском језику. Сваки низ деминутива настао је од једне именичке творбене основе анализираних примера, на коју се, према ексцерпираној грађи, додаје од три до шест конкурентних суфиксалних морфема. Како би се низови уједначили, додати су хипотетички примери са неким другим деминутивним суфиксима, тако да је свуда наведено по осам лек-

сема (укупно 45 потврђених примера и 51 хипотетички): нпр. **дрвашице*, *дрвенце*, *дрвешце*, *дрвка*, **дрвушка*, *дрвце*, **дрвче*, **дрвчица*.⁵ Испитаници су добијали папир са низовима примера и имали 10 минута да га попуне. Упитник је попуњавало 125 студената Србистике са Филозофског факултета у Нишу крајем зимског семестра академске 2017/2018. године. Студенти прве године чине 23%, студенти друге 18%, треће 27%, док је 32% студената четврте године. Старост испитаника је од 19 до 25 година, а испитано је 13 особа мушког и 112 женског пола.

Истраживање помоћу упитника показује да у сваком низу деминутива побеђује по један пример за који се определио највећи број испитаника. Преко 60% студената заокружило је следеће именичке деминутиве: *дргашице* (99,2%); *дрезуљак* и *коњић* (98,4%); *креветшац* (96,8%); *девојчурак*, *дрвце* и *дуїменце* (95,2%); *сїварчица* (92,8%); *креветшић* (92%); *облачак* (91,2%); *змијица* и *облачић* (90,4%); *їрозорчић* (89,6%); *їравица* (84%); *їравка* (76,8%); *коњче* (72,8%); *їрозорче* (64,8%). Конкурентни облици *креветшац* : *креветшић* и *облачак* : *облачић* скоро су изједначени по резултатима упитника. Иако су блиски по фреквентности, семантички се удаљавају и у томе лежи разлог опстанка ових конкурентних именичких деминутива.⁶ Сви ексцерпирани деминутиви са основом *їрав-* чести су у одговорима испитаника: *їравица* (84%); *їравка* (76,8%); *їравуљак* (54,4%). И лексема *їравка* се користи са лексикализованим значењем, те је зато скоро подједнако фреквентна као деминутив *їравица*. Већина високофреквентних облика деминутива задржава род мотивне речи. Најмање испитаника изабрало је и следеће умањенице: *дргица* (0,8%); *креветшак* (1,6%); *їрозрац* и *сїварца* (2,4%); *змијушка* (3,2%); *дрвешце* и *дрвка* (4%); *змијић* (7,2%); *облачуљак* и *сїварка* (10,4%). Ови речнички облици су неуобичајени у говору јер звуче архаично и песнички. У резултатима упитника издвајају се већом фреквентношћу и неки деминутиви који нису забележени у Речнику (RMS): **змијуљак* (63,2%); **дуїмичак* (36,8%); **дуїмашце* (36%); **дрдуљак* (33,6%); **кревече* (23,2%). Наведени облици су испитаницима деловали као могући због творбеног модела попут оног којим се граде остали деминутиви, али и познатих суфиксалних морфема које учествују у творби ове групе именица. Тако се 34 хипотетичка облика нашло међу издвојеним примерима у упитнику, а преосталих 17 није одабрао нико од испитаника (нпр. **дрвушка*, **коњешце*, **креветшичак*).

Укупни резултати упитника показују тежњу ка постојању јединственог деминутива од једне мотивне именице. Висока фреквентност у говору људи одређује доминантни деминутивни облик. Остали примери не користе се у свакодневној комуникацији. Није без значаја ни појава неких нових, у речницима непотврђених именичких деминутива, јер се у томе огледа продуктивност суфикса, али и творбеног модела овог лексичког слоја.

Електронски корпуси

Фреквентност употребе именичких деминутива у писаним изворима најбоље се показује у *Корпусу савременої срїскої језика* на Математичком факултету Универзитета у Београду (SrpCor2013), који користи грађу из многобројних новин-

5 Хипотетичке примере овде означавамо звездicom.

6 Током семантичке анализе примера истакнута је лексикализација деминутива *креветшац* и *облачић* (в. поглавље 3).

ских чланака и књижевних дела. Такође, бројне електронске писане изворе садржи Српски мрежни корпус (SrWaC). У овим електронским корпусима проверавана је фреквентност лексема које су узете у обзир приликом истраживања.

Чак 20 анализираних именичких деминутива (44%) не налази се ни у једном извору из *Корпуса савременог српског језика* (SrKor2013). Ипак, коришћење анализираних деминутива у писаним изворима које обухвата овај електронски корпус углавном се поклапа са испитаном фреквентношћу у говору: *брежуљак* (731)⁷, *ћравка* (204), *стварчица* (203), *коњић* (135), *ћрозорче* (119), *ћрозорчић* (113), *облачић* (111), *облачак* (101), *дргаице* (93), *дрвце* (86), *девојчурак* (64), *креветић* (63), *креветица* (62), *коњица* (31), *думенце* (22), *ћравица* (21), *коњче* (12), *змијица* (11). Парови *облачак* : *облачић* и *креветица* : *креветић* и овде су заступљени са већим бројем потврда, с тим што се лексикализовани деминутиви углавном користе са новим значењем.⁸ Лексикализација је јача код примера *креветица*, док *облачић* још чува и деминутивно значење. Међу конкурентним именичким деминутивима са основом *ћрозор-* у писаним изворима побеђује облик *ћрозорче*, за који се у испитивању путем упитника определио 81 испитаник (64,8%), а међу онима са основом *ћрав-* побеђује *ћравка* (204; уп. 96 испитаника / 76,8%). Лексема *ћравка* доминантно се користи са лексикализованим значењем: „Pred svanuće se nad шумом prostirala тишина i плава магла. Pritisnute росом, **travke** se spustile по земљи” (Шолохов, Михаил. *Тихи Дон* 2). Од именице *девојче* у електронском корпусу забележен је само деминутив *девојчурак*, од *думе* – *думенце*, а једино *змијица* представља умањеницу лексеме *змија*. Дакле, именице *девојче*, *думе* и *змија* у овом електронском корпусу немају конкурентне облике деминутива, већ чувају само најфреквентнији пример у говору.

У Српском мрежном корпусу (SrWaC) налазе се потврде већег броја примера из грађе (35 примера; 78%). Као најфреквентнији примери у електронским изворима овог корпуса издвајају се: *брежуљак* (1287), *стварчица* (1189), *креветица* (1055), *коњица* (594), *ћравка* (496), *ћрозорчић* (440), *коњић* (391), *креветић* (344), *дргаице* (307), *дрвце* (305), *облачић* (295), *ћравица* (256), *облачак* (239), *думенце* (202), *ћрозорче* (178), *девојчурак* (160). Приметно је да се исти облици јављају са највише потврда. Међу најфреквентнијима је лексема *коњица*, која у већини примера уз придев *вилин(ски)* упућује на инсекта, а не носи деминутивну семантику: „Prirodni neprijatelj komaraca је vilinski **konjic** чије зујање као i зујање музјака komaraca оропаша Antipic II rasterivač komaraca” (<http://www.medisana.rs/>). Примери из овог корпуса показали су чешћу употребу лексикализованих примера (*креветица*, *коњица*, *ћравка* и сл.). Деминутивни облици који нису забележени у писаним изворима на основу електронских корпуса су *дргаица*, *девојченце*, *девојчуљак*, *дрвенице*, *дрвка*, *думенице*, *змијушка*, *облаче*, *облачуљак* и *ћрозорић*.

Екскерпирани примери се ретко јављају у електронским корпусима. Овако ниска фреквентност деминутива у писаним изворима показује да експресивна

7 Број потврда наведеног примера односи се на све његове падежне облике у једнини и множини.

8 Значење деминутива се у електронским корпусима може сагледати с обзиром на контекст употребе: „Prvi **krevec** сам napravio kada mi se rodila unuka pre tri godine” (*Полиџица*, 18. 11. 2006) или „Pronađi mesta где су prikazane njene misli i upiši ih у prvi, а njene reči upiši у други **oblačić**” (Опачић Николић, Зорана; Пантовић, Даница. *Прича без краја, Чишанка за четврти разред основне школе*).

лексика доминира у говорном језику, док се у писању најчешће не користи. Испитивање фреквентности одабране деминутивне лексике показује већу употребу именичких деминутива у говору. Према учесталости употребе одређених облика, за сваки низ из грађе може се одредити један типичан деминутив мотивне речи.

Закључак

Свака од 12 издвојених репрезентативних мотивних именица гради од три до шест конкурентних речничких облика деминутива. Суфикс са деминутивним значењем углавном служи да укаже на физичко умањење именованог појма. Понекад говорник има и намеру да искаже емотивност према нечему. Конкурентни облици могу се одредити и као творбени дублети, јер им је именичка основа заједничка, а на њу се додају разноврсне суфиксалне морфеме. Од продуктивности и функције суфикса, као и семантике деминутива зависи њихов опстанак у употреби.

Творбеном анализом грађе утврђено је да су примери добијени према јединственом моделу: I_0 + суфикс. Укупно 20 суфиксалних морфема различитих по продуктивности, сложености и функцијама учествује у творбеном процесу ексцерпираних деминутива (-ић, -ица, -че и сл.). Суфиксалне морфеме ступају у међусобни конкурентни однос, где се посебно истиче пар -ић : -(а)к, који се комбинује са више основа (33%). Највише примера у свом саставу има суфикс -ић (16%), а основа на коју се додаје већина суфикса је *йрозор-* (30%). До промене рода мотивне именице долази скоро у трећини случајева (нпр. *девојчурак*). Суфиксалном морфемом модификује се и семантика мотивне речи, те деминутив добија додатне компоненте у значењу ('мали', 'млад'). Већа група именичких деминутива из грађе упућује на неки појам из природе (40%), док се у преостале три семантичке групе јавља мањи број примера. Именички деминутиви се у извору дефинишу упућивањем на мотивну реч уз скраћеницу *дем.* (ређе и *хий.*). Појава лексикализације уочена је код 7 примера из грађе: *дрвце*, *дуимић*, *коњић*, *коњиц*, *креветицац*, *облачић* и *йправка*. Са већим степеном лексикализације издвајају се *коњиц*, *креветицац* и *йправка*, док се остали користе и са деминутивним значењем.

Фреквентност деминутива из грађе испитана је у говору путем упитника и у писаним изворима помоћу електронских корпуса. Најфреквентнији облици у одговорима испитаника заступљени су и у писаним изворима. Корпуси дају потврду 78% примера, док се у упитнику истичу и неки непотврђени облици (нпр. *змијуљак*). Анализом је показано да језик тежи ка томе да за једну предметност постоји једно одређено име које ће је означити. Конкурентност је оправдана само у случајевима када различите суфиксалне морфеме доприносе другачијем нијансирању значења, а на такву семантику указује се у различитим контекстима.

Цитирана литература

- BEČEVA 2000: BEČEVA, Nička. „O dubletnosti kod deminutiva i augmentativa u savremenom srpskom jeziku”. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 29/1 (2000): 197–202. [orig.]
 БЕЧЕВА, Ничка. „О дублетности код деминутива и аугментатива у савременом српском језику”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1 (2000): 197–202.
 ĆORIĆ 1981: ĆORIĆ, Božo. „Imenički sufiksi sa inicijalnim č”. *Književni jezik*, 10/4 (1981): 15–18.

- DANIČIĆ 1860: DANIČIĆ, Đuro. „Srpska deminucija i augmentacija”. *Glasnik Društva srpske slovesnosti*, 12 (1860): 474–499. [orig.] ДАНИЧИЋ, Ђуро. „Српска деминуција и аугментација”. *Гласник Друштва српске словесности*, 12 (1860): 474–499.
- DRAGIĆEVIĆ 2010: DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010. [orig.] ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ĐURIĆ 2004: ĐURIĆ, Radmila. „Deminutivni sufiksi u srpskom i njihovi prevodni ekvivalenti u engleskom”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 47/1–2 (2004): 147–164.
- GRICKAT 1995: GRICKAT, Irena. „O nekim osobenostima deminucije”. *Južnoslovenski filolog*, LI (1995): 1–30. [orig.] ГРИЦКАТ, Ирена. „О неким особеностима деминуције”. *Јужнословенски филолог*, LI (1995): 1–30.
- HADŽIEFENDIĆ 1990: HADŽIEFENDIĆ, Remzija. „Deminucija i augmentacija u sistemu semantičkih kategorija”. *Književni jezik*, 19/1 (1990): 29–33.
- JANIĆ 2012: JANIĆ, Aleksandra A. „Kriterijumi za identifikaciju leksikalizovanih deminutiva u srpskome jeziku”. *Godišnjak za srpski jezik*, 12 (2012): 79–88. [orig.] ЈАНИЋ, Александра А. „Критеријуми за идентификацију лексикализованих деминутива у српскоме језику”. *Годишњак за српски језик*, 12 (2012): 79–88.
- JANIĆ 2013a: JANIĆ, Aleksandra A. „Leksikalizacija imeničkih deminutiva u srpskome jeziku”. *Philologia Mediana*, 5 (2013): 367–380. [orig.] ЈАНИЋ, Александра А. „Лексикализација именичких деминутива у српскоме језику”. *Philologia Mediana*, 5 (2013): 367–380.
- JANIĆ 2013b: JANIĆ, Aleksandra A. „Odnos upotrebe imeničkih deminutiva i njihovih leksikalizacija u srpskom jeziku”. *Godišnjak za srpski jezik*, 13 (2013): 241–252. [orig.] ЈАНИЋ, Александра А. „Однос употребе именичких деминутива и њихових лексикализација у српском језику”. *Годишњак за српски језик*, 13 (2013): 241–252.
- JOVANOVIĆ 2005: JOVANOVIĆ, Vladan. „Neki aspekti pragmatičke upotrebe deminutivnih imenica”. *Naš jezik*, 36/1–4 (2005): 100–103. [orig.] ЈОВАНОВИЋ, Владан. „Неки аспекти прагматичке употребе деминутивних именица”. *Наш језик*, 36/1–4 (2005): 100–103.
- JOVANOVIĆ 2010: JOVANOVIĆ, Vladan. *Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010. [orig.] ЈОВАНОВИЋ, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- KLAJN 2003: KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. Deo 2. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska, 2003. [orig.] КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику*. Део 2. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2003.
- MRAZOVIĆ, VUKADINOVIĆ 2009: MRAZOVIĆ, Pavica i Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- PIPER, KLAJN 2014: PIPER, Predrag i Ivan KLAJN. *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2014. [orig.] ПИПЕР, Предраг и Иван КЛАЈН. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2014.

- RUŽIČIĆ 2004: RUŽIČIĆ, Milica Mima. „Parametar polnosti u derivaciji i semantizaciji deminutiva i augmentativa”. *Prilozi proučavanju jezika*, 35 (2004): 181–192. [orig.] РУЖИЧИЋ, Милица Мима. „Параметар полности у деривацији и семантизацији деминутива и аугментатива”. *Прилози проучавању језика*, 35 (2004): 181–192.
- STEVANOVIĆ 1986: STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Deo 1. Beograd: Naučna knjiga, 1986. [orig.] СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик*. Део 1. Београд: Научна књига, 1986.
- VELJKOVIĆ STANKOVIĆ 2007: VELJKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. „Denominalni deminutivi i augmentativi – značenje i tvorba”. *Научни састанак slavista u Vukove dane*, 36/1 (2007): 387–403. [orig.] ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. „Деноминални деминутиви и аугментативи – значење и творба”. *Научни састанак slavista у Вукове дане*, 36/1 (2007): 387–403.

Извори

- RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. I–III, Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967–1969; IV–VI, Novi Sad: Matica srpska, 1971–1976. [orig.] *Речник српскохрватскога књижевног језика*. I–III, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- RSJ: Miroslav Nikolić (ur.). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2011. [orig.] Мирослав Николић (ур.). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- SrpKor2013: Duško Vitas i Miloš Utvić. *Korpus savremenog srpskog jezika*. Copyright Grupa za jezičke tehnologije Univerziteta u Beogradu, <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>>.
- SrWaC: *Српски мрежни корпус (Serbian Web Corpus)*, <http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/corp_info?corpname=srwaC>.

Dorđe Šunjevarić

COMPETITIVENESS OF SUFFIXAL MORPHEMES
IN THE CASE OF NOMINAL DIMINUTIVES IN SERBIAN

Summary

Competitive forms of nominal diminutives in the Serbian language are the object of the analysis in this paper. The corpus contains 45 examples excerpted from dictionaries of 'Matica srpska'. All the diminutives are motivated by the 12 nouns of high frequency. The aim of this research is to single out competitive suffixal morphemes with regard to nominal diminutives and to examine the frequency with which the excerpted sentential forms occur in speech and written sources. In the formation of the excerpted diminutives of the nouns of all three genders, 20 suffixal morphemes participate, among which are also the most productive ones in the Serbian language (-ić, -ica, -če etc.). For the purpose of the examination of their frequency, a questionnaire has been used in which the students have circled the forms they consider correct, as well as the electronic corpus. The research has shown that among all the competitive forms of the nominal diminutives, one form is distinguished as the most frequent one, apart from the pairs *krevetac* :

krevetić and *oblačak* : *oblačić* which are equally frequent. Nevertheless, their semantics has been differentiated. The analysis has confirmed that the language strives to have one particular name for referring to one concept.

Keywords: nominal diminutives, derivational suffixation, competitiveness of suffixes, frequency, the Serbian language